

1940'LI YILLARIN ZONGULDAK'INDA SOSYAL HAYATTAN EDEBİYATA YANSIMALAR BAĞLAMINDA MEHMET SEYDA'NIN ZONGULDAK HİKÂYESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Musa DEMİR²

Öz

Genelde edebiyatın, özeldense “anlatı” edebiyatının yaşanan hayatla olan ilişkisi su götürmez bir gerçektir. Bu durum, bizim edebiyatımızda da -özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren şekillenmeye başlayan Modern Türk edebiyatında- varlığını kuvvetle hissettirmiş, edebiyat, yaşanan somut hayatın/gerçekliğin yansıdığı bir ayna konumuna gelmiştir. Bu fonksiyonuna bağlı olarak gelişimini sürdüren modern Türk edebiyatı sırasıyla Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerini geçirdikten sonra nihayet, etkileri bugünlere dek sürecek olan Cumhuriyet dönemini idrak etmiştir. Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında 1940 sonrası dönemde daha çok hikâye ve romanlarıyla kendine özgü bir yer edinen yazarlarımızdan Mehmet Seyda (1919-1986) da gözlemci gerçekçi/tasvirici gerçekçi bakış açısıyla kaleme aldığı eserleriyle yaşadığı döneme tanıklık etmiş bir yazardır. “Gayretkeş bir yazar” olarak nitelenen Mehmet Seyda'nın, önce memurluk ve sonra da askerlik görevi dolayısıyla bulunduğu Zonguldak'a dair gözlemlerine dayanan Zonguldak Hikâyeleri -İlk bakışta Refik Halit Karay'ın Memleket Hikâyeleri'ni çağrıştıran adıyla- 1937-1943 yılları arasında Zonguldak ve yöresinde yaşanan sosyal hayata ayna tutucu bir özellik arz etmektedir. Bu makale, 2. Dünya Savaşı yıllarında kaleme alınan söz konusu hikâyeler üzerinden, Zonguldak ve yöresindeki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayatın o dönemlerde nasıl olduğuna ve nasıl dönüştüğüne dair bazı tespitleri dikkatlere sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Seyda, Zonguldak Hikâyeleri, Cumhuriyet Dönemi Türk Öykücülüğü.

Zonguldak Stories of Mehmet Seyda in the Context of Reflections from Social Life to Literature in Zonguldak of 1940's

Abstract

Generally in literature but especially in 'narrative literature it is a crystal-clear fact that there is a relationship between literature and real life. This fact has also made its presence felt strongly in our literature peculiarly in Modern Turkish literature shaping from mid-19th century and it has become a mirror reflecting concrete, real life. Modern Turkish literature, maintaining its development based on this function, finally reached Republic period effects of which are still perceived up to the present after getting through Tanzimat reform era and Constitutional period respectively. In Republic Turkish literature, one of our post 1940 period narrators Mehmet Seyda, who has a mind of his own with mostly his stories and novels, is a narrator bearing witness to his age with his works which he wrote up observer realist/ depiction realist point of view. Mehmet Seyda, known as a diligent writer, wrote Zonguldak Stories based on his observation when he lived there because of his military and duty position. With a similar title to Refik Halit Karay's Hometown Stories these stories have importance on account of bringing light to the social life in Zonguldak and its neighbourhood. This assertion, through these stories written in World War II period, aims to draw attention to the some determinations about what socio-economic and socio-cultural structure of the people in Zonguldak and its neighbourhood were and how these structures changed.

Keywords: Mehmet Seyda, Zonguldak Stories, Republic Period Turkish Narrating.

- 1 Bu makale, “İnsan-Kimlik-Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu, 16-18 Ekim 2014, Zonguldak” adlı ulusal sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulan metinden genişletilerek hazırlanmıştır.
- 2 Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. musademir76@mynet.com

Giriş

1. Mehmet Seyda: Hayatı ve Edebî Kişiliği

Mehmet Seyda 15 Mayıs 1919'da İstanbul'da doğdu. Kitaplarında kullanmadığı soyadı "Çeliker"dir (Işık, 2004: 1241). Babası Mahmut Kâmil Bey, Yozgat'ta Çiğeroğulları adıyla bilinen eşraf ailesine mensuptur. Annesi Remziye Hanım, aslen Edirneli yoksul bir aileden olup Mahmut Bey'le evlenebilmesi için Yıldız Sarayı'ndan on beş yaşında çırak çıkarılan bir cariye (Tümer, 2000:347). Babasının annesini boşaması üzerine bir buçuk yaşından itibaren öz annesinden ayrı kalan ve onu tanıyamayan Mehmet Seyda, sırasıyla üç üvey anne elinde yetişmiştir. Yazarın, bu talihsiz ve çalkantılı çocukluğunun hatırladığı tek güzel yanı, -çok kısa sürmüş de olsa- otoriter dedesi Hacı Ömer Sakıp Bey'in konağında oldukça kalabalık bir sosyal ortamda geçirdiği çocukluk yıllarıdır. Kendisi de üç evlilik yapan Mehmet Seyda'nın bu evliliklerden toplam dört çocuğu olmuştur.

Babasının görevi dolayısıyla yurdun çeşitli yerlerinde tamamladığı ilk ve orta öğrenimi boyunca uyumsuz fakat başarılı bir öğrencilik dönemi geçiren Seyda, lise ikinci sınıftan itibaren öğrenimini bırakıp hayata atılmak zorunda kalmıştır. Kişiliğinin ve yazarlığının oluşumunda ortaokul ve lisede tanıyıp ders aldığı hocaları belirleyici olmuştur. Bu yıllarda şekillenmeye başlayan toplumcu-idealist sol dünya görüşü onun ileriki yazarlık hayatında da zaman zaman eleştirel bir görünüm kazanan gözlemci-gerçekçi tutumunun temelini oluşturmuştur.

İş hayatı da oldukça karışık geçen Mehmet Seyda, 1936-37 yıllarında İstanbul'da düşük ücretlerle muhabirlik ve katran işçiliği yapar. 1937'de Ereğli Kömür İşletmeleri'nde eczacı olan babasının yanına gelir ve onun dahliyle bu işletmenin muhaberat servisinde evrak kayıt memuru olarak işe başlar ve buradaki görevini çeşitli terfilerle 1941 yılına kadar sürdürür. 1941-44 yıllarında askerlik görevini tamamlar. Kırklareli'nde başlayan askerlik görevini, "sakıncalı er" olarak sürgün gönderildiği Çaycuma ve Beycuma'daki askerî birliklerde uzatmalı olarak tamamlamak zorunda kalır. Askerlik dönüşü 1944-46 arasında sırasıyla Eti Bank Divriği Demir Madenleri İşletmesi'nde şef ve Maden Tetkik Arama Enstitüsü Soma Sondaj Ekibinde puantör olarak çalışır. Aynı yıl kısa bir süreliğine Merzifon'da Halk Bankası Ajanslığı'nda çalıştıktan sonra 1949 yılına kadar üç buçuk yıl Ülke gazetesi Zonguldak havalisi muhabirliğinde bulunur. Bundan sonra döndüğü İstanbul'da 1951-60 yılları arasında İstanbul Belediyesi Hesap İşleri Kontrol Kurulu Müdürlüğünde kontrolör olarak çalıştıktan sonra 1960 ihtilalinde sabıkası dolayısıyla işten çıkarılır. Daha sonra görev aldığı Basın İlân Kurumu Genel Müdürlüğü'nde aralıklarla 1961-1975 yılları arasında çalıştıktan sonra sağlık durumunun bozulması üzerine emekliye ayrılır. Bu tarihten ölümüne kadar geçen sürede (13.07.1986) daha çok çocuk edebiyatıyla ilgilenmiştir. (Tümer, 2000: 1-9) Bu memuriyetlerinin devam ettiği yıllarda bir yandan da yazarlık faaliyetlerini sürdüren Mehmet Seyda'nın, bu gezginci, maceralı ve renkli hayatından

edindiği tecrübeleri, onun edebî eserlerinde işlediği konuların da temelini oluşturur. Yazarın, tamamen yaşadıklarından yazıya doğru şekillenen edebî hayatının mahsul-lerinden olan Zonguldak Hikâyeleri de, aynı bağlam üzere, Seyda'nın Zonguldak'ta geçirdiği yılların edebiyattaki iz düşümleridir. Nitekim bu hikâyelerden birisi olan “Dur Ben Bunu Yazayım da”nın³ aynı zamanda anlatıcısı da olan ana kahramanı, hikâyenin üç yerinde -adeta bir leit motif olarak- “(...) *Boyuna onlar geliyor aklıma. Yazarsam sanki bir şey olacaktı gibi, içimden; 'Dur, ben bunun hikâyesini yazayım da.' diyorum*” sözleriyle gözlemci-gerçekçi yazar Mehmet Seyda'nın sesini duyurur. Mehmet Seyda üzerine bir doktora tezi⁴ hazırlamış olan Cem Şems Tümer, Mehmet Seyda'nın yazarlığının Zonguldak'la olan bu ilişkisi üzerine şunları kaydetmiştir:

2. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu bunalımların, sıkıntı ve yoklukların yoğun olarak hissedildiği 1937-1944 yılları arasında önce memur, sonra asker olarak bulunduğu Zonguldak, yazı hayatı bakımından da Mehmet Seyda için önem taşımaktadır. Yanartaş adlı romanında -tuttuğu günlüklerden de yararlanarak- ayrıntısıyla anlattığı bu dönemde onun yazı hayatını etkileyecek iki kişi Ümran Nazif (Yığıter) ve Ahmet Naim'dir (Çıladır). (...) Taşrada, Zonguldak'ta çekilen bu yalnızlıklar içerisinde o, ileride çeşitli romanlarında kullanacağı hikâyeleri yazar ve belirli aralıklarla sürdürdüğü günlüklerini tutmaya devam eder. (Tümer, 2000: 15-17)

Alıntıda geçen, “romanlarında kullanacağı hikâyeler” arasında Zonguldak Hikâyeleri de bulunmaktadır. Söz konusu eserde yer alan altı hikâye, sonradan, yazarın otobiyografik karakterli Yanartaş⁵ adlı romanında da başkahraman Osman'ın yaşadıkları ve anlattıkları etrafında -küçük değişikliklerle neredeyse aynen alınarak-birleştirilecektir. Cem Şems Tümer, söz konusu roman ve romanın bu yönüyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

M. Seyda, pek çok yerde kendi hayatıyla örtüşen “Yanartaş”ta, merkezî kahramanı olan Osman'ın ergenlik sonrası delikanlılık ve ilk gençlik yıllarını anlatır. Dolayısıyla iki ciltlik “Yanartaş” romanı, nehir-roman dizisinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

M. Seyda, bu romanını önce Ereğli Kömür İşletmelerinde memur, sonra Çaycuma ve Beycuma taburlarında asker olarak bulunduğu 1937 ve 1943 yıllarında tutmuş olduğu notlarını, yazdığı şiirlerini, hikâyelerini birleştirmek suretiyle meydana getirmiştir. *Zonguldak*

3 (Aynı hikâye ‘ONİKİ-A. s.673-696’) adıyla Yanartaş romanında da geçmektedir.)

4 Çalışmamızda genişçe yararlandığımız söz konusu çalışma, “Mehmet Seyda (Çeliker) Hayatı ve Eserleri Üzerine Monografik Bir Araştırma” adıyla Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (2000)'nde doktora tezi olarak hazırlandıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kitap olarak da basılmıştır: “‘Mehmet Seyda’ (ÇELİKER), Hayat/Eser, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008.

5 Yanartaş, Mehmet Seyda, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1970 (2 Cilt)

Hikâyeleri adı altında kitap olarak da yayımladığı “Pazarlık”, “Tanık”, “Emin Korkmazgil”, “Dur Ben Bunu Yazayım Da...”, “Üçüncü Vardiyadan Devrekli Hasan”, “Ve... Karısı” adlı hikâyelerinin tamamı *Yanartaş*’ta yer almıştır. II. Dünya Savaşı’nın Türkiye ve Zonguldak üzerindeki olumsuz yansımaları Osman’ın kişisel serüveni etrafında verilmiştir. Kendisi romanın oluşumunu, “Yanartaş’taki her bölümü niçin ‘Ben-Zonguldak- Dünya’ üçlemesi ile ilerletmeye çalıştığımı burada açıklamak isterim. ‘Ben’ ya da ‘Osman’ o yıllarda ilginç olayların tanığı olmuştur. Kimi olayların da yaratıcısı. Yalnız olayların anlatımıyla yetinilmeyecek, kişinin dış ve iç dünyasında bıraktığı etkiler, izlenimler de açıklanacaksa bu ‘başoyuncu’ sahnede yer almalıydı.” şeklinde açıklar (Tümer, 2000: 152).

Her yönüyle Zonguldak’ı konu alan bu eser için Fethi Naci’nin yaptığı değerlendirme ise oldukça olumsuzdur. Naci, söz konusu romanı, Zonguldak ve buradaki kömür madeninin tarihçesine dair birtakım belge ve bilgilerle yazarın hatıralarını rast gele bir araya getirdiği bir toplam olarak değerlendirir:

‘Yanartaş’ adı yanıltıyor insanı; Mehmet Seyda roman boyunca maden işçilerini anlatacak sanıyorsunuz; oysa ‘yanartaşa’a ve maden işçilerine ayrılan sayfalar pek az yer tutuyor romanda. (...) Mehmet Seyda, böylece, “gerçekçi, tarihsel ve belgesel roman” yazdığını sanıyorsa, yanıltıyor; çünkü Yanartaş roman değil. (...) 164 sayfalık bilgi ve belge toplamı + Mehmet Seyda’nın anıları ya da 1937-1943 yıllarındaki özyaşamöyküsü (Naci, 2012: 342-346).

Edebiyata şiirle başlamış, çok çeşitli türlerde (küçük hikâye, roman, şiir, radyo oyunu, deneme, makale, mizah, antoloji, biyografi vb.) çok sayıda eser vermiş olan Mehmet Seyda, edebiyattaki asıl başarısını hikâye ve romanlarıyla kazanmıştır. Kendisi yetmişe yakın roman ve bine yakın öykü yazdığını bildirmektedir (Lekesiz 1999: 438). Uzun yazarlık hayatı boyunca ortaya koyduğu edebî ürünler gazete ve dergi sayfalarında kalmış, hikâyelerinin kitap hâline gelerek yayımlanması ancak 1962 yılından sonra gerçekleşebilmiştir. Dokuz hikâye kitabının altısı 1962-1969 yılları arasında yayımlanırken, üç tanesinin yayımı 1974-1982 yılları arasındadır (Tümer, 2000: 57).

Aynı zamanda bol ödüllü⁶ bir yazar olan Mehmet Seyda’nın hayatı ve edebî kişiliği hakkında verilen bu kısa ve genel bilgilerden sonra, yazarın incelemeye esas olan Zonguldak Hikâyeleri adlı eserine geçebiliriz.

6 Zonguldak kömür işçilerinin yaşayışlarını Seyda’dan daha önce, ilk olarak gündeme getiren yazar ise yine onunla aynı dünya görüşüne mensup yazar arkadaşı Ahmet Naim (Çıldır)’dir (Önertoy 1984: 231).

2. Zonguldak Hikâyeleri

Daha önce 1937-1943 yılları arasında Tan, Varlık, Yeni Edebiyat gibi değişik gazete ve dergilerde yayımlanan (Lekesiz, 1999: 433) ve ilk olarak kitap halinde 1962 yılında basılan Zonguldak Hikâyeleri, “Pazarlık”, “Tanık”, “Emin Korkmazgil”, “Dur Ben Bunu Yazayım da...”, “Üçüncü Vardiyadan Devrekli Hasan”, “Ve Karısı” adlarını taşıyan altı öyküden oluşmaktadır. Hepsini de yaşanmışlıklar üzerine kurulu olan bu hikâyeler, toplumcu ve tasvirici-gerçekçi bakış açısıyla toplumsal hayat içinde şekillenen bireysel dramaları anlatmaktadırlar.

Yazarın eserlerinin gerçek hayatla olan bu doğrudan ilişkisi üzerine işaret edenlerden birisi de Zonguldak'ta edebiyat öğretmenliği de yapmış olan şair Behçet Necatigil'dir. Necatigil, yazarın Yanartaş ve Zonguldak Hikâyeleri adlı eserlerinin bu gerçekçi yanlarına ilişkin şunları söylemektedir:

Zonguldak bölgesinde önce memur, sonra asker olarak bulunan bir gencin serüvenlerini sergileyen roman, İkinci Dünya Savaşı'ndaki tek parti düzeninin, ülkücü aydınlara yaptığı baskı ve zulümlerin bölgesel tutanağı da sayılabilir. (...) Ayrıca, aynı bölgede geçen birtakım olaylar, Teğmen Dursun'un evlenmesi, eski öğretmen Emin Bey'in kızı Nuriye'nin işfali gibi gerçek hikâyeler, bütün bir bölgenin toplumsal ve psikolojik yapısına ayna tutmaktadır” (...) Yerel renkleri, Zonguldak bucaklarının çarşı Pazar tasvirleriyle yoğunlaşmış köylü-kentli konuşmaları iyi ayarlanmış hikâyelerin ilk üçünde olaylar, konularına uygun ince bir ironiyle anlatılmış; sonrakilerde bu ironi yerini gene tabii ve kendiliğinden bir acılığa bırakmıştır. Üçüncü Vardiyadan... hikâyesi kömür ocaklarındaki yeraltı hayatının ustaca gösterilişiyle ayrı bir güç ve özellik taşıyor (Necatigil, 2005: 414-415).

Ömer Lekesiz de Seyda'yı, gözlemci ve tasvirici -gerçekçi bir yazar olarak Zonguldak merkezli oluşturulan emekçi edebiyatın ilk⁴ önemli temsilcilerinden olarak tespit eder ve bu hikâyeleri “henüz tam ve özgürce anlatılmamış gerçek Zonguldak hikâyelerinin öncüleri” olarak takdim eder (Lekesiz, 1999: 430).

2.1. Hikâyelerin özetleri:

2.1.1. Pazarlık

1942 yılında Çaycuma'da kaleme alınmıştır:

Aslen Kalecik İlçesi Çandır Bucağı köylerinden birinden olan Hasan oğlu Hüseyin Savur, Zonguldak'ta askerlik yapmaktadır. Bir cuma günü hastalık numarasıyla birliğinden istirahat izni kopararak şehrin pazar yerine hovardalık yapmaya çıkar. Akşama kadar dolaşırsa da amacına uygun birine rastlayamaz. Çaresizce birliğine dönmeyi düşünürken karşısına birden açığöz bir muhabbet tellalı olan Çakıcı çıkar. Uzun bir ikna ve pazarlık sürecinden sonra Çakıcı, Hüseyin'i akşama genç bir kız

ayarlayacağına inandırır. Heyecanla akşamı bekleyen Hüseyin, belirlenen saatte, kararlaştırılan karanlık, izbe bir evde kızla buluşur ve ücret olarak anlaştıkları bir lirayı kıza peşinen verir. Kız yüzündeki yaşmağı çıkarınca Hüseyin şaşkına döner. Çünkü Çakıcı'nın vaat ettiği genç ve güzel kız, aslında, nüfus cüzdanına göre on dokuz yaşında görünen, yüzü buruş buruş olmuş bir kocakarıdır.⁷ Hüseyin öfkeyle Çakıcı'dan işin aslını sorar. Çakıcı ise yemin billah ederek sözünde durduğunu; koynundan çıkardığı nüfus cüzdanına göre kadının resmen on dokuz yaşında olduğunu söyler.

2.1.2. Tanık

1939'da Zonguldak'ta kaleme alınan Tanık adlı hikâye aslında, iç içe geçmiş iki/üç hikâyeden oluşmaktadır. Her ikisi/üçü de adli olan olaylardan ilki karakol muavinin hatıra kabilinden yanındakilere anlattığı bir tecavüz olayıdır: Vaktiyle kömür işletmelerinde görevli olan Dormiester adlı yabancı mühendis birçok kişiyi işten çıkararak onların düşmanlığını kazanmıştır. Mühendise düşman olan bu kişilerden on beş kadarı, bir gün, mühendisin karısı Madam'ı dostuyla bulduğu bayırda yakalayıp tecavüz ederler..." Polis müdür muavini, yanındakilere bunları anlatırken asıl hikâye olan ikinci hikâye başlar: "Kalorifer ve elektrik tesisatı müteahhiti Hürrem Şakir Soytemiz, oğlunu, evden istasyona birtakım eşyayı taşıtmak için hamal bulmaya yollamıştır. Bu iş için aslında bir iki hamal yetecekken müteahhitin küçük oğlunun peşine takılan on beş kadar hamalın hepsi de işi kendilerinin aldıklarını ileri sürerek eve doluşurlar, aralarında büyük bir itiş kakış başlar ve kavgaya tutuşurlar. Araya giren müteahhite de vurmaya başlayınca hamallarla müteahhit arasında kavga çıkar ve nihayet hepsi birbirinden davacı olarak kendilerini karakolda bulurlar. Konuyla ilgili olarak Müteahhit Şakir Soytemiz ve hamallardan Kıpti Mustafa ve Mustafa'nın tanık gösterdiği bir başka hamalın ifadesini alan genç komiser muavini, meselenin çok alışılğıeldik bir durum olduğunu fark ederek çoğu benzer vakada olduğu üzere, her iki tarafı da teskin edip aralarında uzlaştırmaya, barıştırmaya muvaffak olur. Müteahhit karşı tarafa birkaç kuruş dağıtacak, onlar da davalarından vazgeçecekler ve iş tatlıya bağlanacaktır. Aksi halde iş uzayacak, taraflar mahkeme kapılarında sürüneceklerdir.

Durumu bu şekilde zapta geçiren komiser muavini sıradaki "zina" davasıyla ilgilenmeye başlar: Adamın biri komşusunun geliniyle Hoştepe'nin üstünde zina ederken yakalanmıştır. Genç komiser muavini, bu tür zina/azgınlık vakalarının gittikçe arttığından şikâyet ederek ve endişe duyarak söylene söylene işine devam eder.

2.1.3. Emin Korkmazgil

25 Aralık 1942 Beycuma ve 2 Eylül 1943 Çaycuma'da kaleme alınan bu hikâye, emekli jandarma başçavuşu ve emekli köy öğretmeni olan Emin Korkmazgil adlı içki müptelası talihsiz bir adamın öyküsünü anlatmaktadır.

Emin Korkmazgil, eşi ve üç kızıyla eski ve tek odalı küçük bir evde yaşamaktadır. Küçük ücretler, bir sepet yumurta, bir bakraç yoğurt veyahut bir şişe 130'luk

7 Bu kocakarı, Yanartaş adlı romanda, Emin Korkmazgil'in karısı Naciye olarak görülmektedir.

karşılığında dilekçeler yazarak, insanlara resmî işlerde yol yordam göstererek geçimini sürdürmektedir.

Emin Bey bir gün eve iki konuk getirir. Konuklardan biri Karabük fabrikalarında yazıcılık yapan ve aynı zamanda Devrek mal müdürünün de akrabası olan nüfuzlu biridir. Adı Nihat olan bu genç adam, Emin Bey'e Karabük'te kapıcılık, bekçilik gibi daimi bir iş bulacağını vaat edince o da adamı arkadaşıyla birlikte evde ağırlamak istemiştir. Emin Bey konuklarına sınırlı imkânlarına rağmen güzel bir içki sofrası kurmuş, sofraya Emin Bey'in karısı Naciye Hanım'ın da katılmasıyla muhabbet iyice ilerlemiştir. İlerleyen saatlere doğru herkes iyice kafayı bulmuştur. İçkinin tesiriyle ilkin Naciye Hanım, sonra da Emin Bey sızmış kalmışlardır. Konuklardan yazıcının aynı zamanda hemşerisi de olan arkadaşı, kendilerine hizmet eden 12-13 yaşlarındaki evin en büyük kızı Nuriye'yi gözüne kestirmiş, ayakyolu numarasıyla ona sarkıntılık etmiştir. Esasen bu durumu, iyice sarhoş olmadan fark eden Naciye Hanım, 'adam belki kızına talip olur', düşüncesiyle sesini çıkarmamış göz yummuştur. Ertesi sabah, Emin Bey ve Naciye Hanım, büyük kızları Nuriye'nin evde olmadığını, geceyi dışarda geçirdiğini anlayınca yaygarayı basarlar. Kocasını suçlayan Naciye Hanım, etrafı ayağa kaldırır, jandarmaya haber verir. Etraftaki kazalar dâhil, günlerce aranan Nuriye hakkında öldüğüne ve geneleve düştüğüne dair türlü söylentiler çıkar fakat Nuriye bir türlü bulunamaz. Bu durumdan ötürü iyice suçluluk duygusuna kapılan Emin Bey, iyice kendini bırakır, büsbütün alkol müptelası olur ve nihayet ölüp gider.

2.1.4. Dur, Ben Bunu Yazayım Da...

Zonguldak'ta 1943 yılında kaleme alınan bu hikâye, Düzce'de yanlışlıkla tutuklanan birisinin Devrek'e kadar iki jandarma tarafından yaya olarak götürülüşünü konu alır. Osman adlı başkahraman⁸ tarafından anlatılan hikâye, yedi günlük bir yolculuk ile bu sırada uğranılan üç konakta/karakolda ve içlerinden geçtikleri Darıyeri, Mengen, Bolu, Gerede, Çaydut, Reşadiye gibi yerleşim birimlerinde yaşadıklarından ibarettir. Osman, Halkevinde rejisörlük yapan, Şehir Kulübüne üye olan ve kısa adı Tütülim olan Türk Tütün Limited Şirketi'nde ikinci yazman olarak çalışan birisidir. Osman Bey, iş yerine gelen polislerce polis karakoluna götürülür. Orada önüne bir dosya koyarlar. Dosyadaki zanlının adı Nazım Çilingir'dir ve evrakın üzerinde de Osman Bey'in resmi yapııştırılmıştır. Osman Bey, bir yanlışlık olduğunu, resmin kendisine ait olduğunu; fakat adının Nazım Çilingir olmadığını söylerse de baş komiser, daha dün akşam kulüpte poker masasında karşı karşıya oyun oynadığı bu adamı muamelelerini tamamlamak üzere jandarmaya gönderir. Ertesi gün yürüyüşe çıkacak jandarma takımı nezaretinde Darıyeri karakoluna gidecektir. Sıkıntılı geçen üç günlük yaya yolculuktan sonra nihayet Devrek'e varılmıştır. Osman Bey bu arada, yolda, Mengen'deyken Zonguldak'taki eşine olanları telefonla anlatmıştır. O da küçük kızlarını kucağına alarak eşinin tutuklu bulunduğu Devrek Jandarma Karakolu'na gelerek eşini teskin etmiştir.

8 Adı geçen anlatıcı-başkahraman aynı zamanda, "Yanartaş" adlı romanın da Osman Güralp adlı başkahramanıdır ve eserlerde vazari temsilen bulunmaktadır.

Bütün bu olup bitenleri ilginç bulan anlatıcı-başkahraman Osman, adeta Mehmet Seyda olarak, görüp yaşadıklarını gerçekçi bir göz ve açık bir dille, tarih düşürecik elindeki not defterine kaydetmiştir.

2.1.5. Kitabın son iki hikâyesi birbirinin devamı niteliğindeki iki öyküdür. 1937'de Zonguldak'ta yazılan ilki "Üçüncü Vardiyadan Devrekli Hasan", ikincisi ise 1942 Mayısında Beycuma'da kaleme alınan "Ve.. Karısı" başlığını taşımaktadır. Söz konusu hikâyelerde ilkin maden işçisi Devrekli Hasan'ın feci bir maden kazasındaki ölümü; ardından da Hasan'dan sonra başına olmadık işler gelen ve en sonunda hunharca öldürülen karısının hazin öyküsü anlatılır.

2.1.5. 1. Üçüncü Vardiyadan Devrekli Hasan –I-

Devrek'in Çağlar köyüne kayıtlı Ramazan oğlu Hasan, diğer köylüler gibi ağaya olan borcunu ödeyebilmek ve biraz da sermaye biriktirebilmek için Zonguldak'taki kömür madenlerinden olan Asma'da gündeliği altmış kuruşla başladığı kazmacı yamağı işini nihayet yüz on kuruşluk yevmiyeye sürdürmektedir. Bir taraftan karısı Emine'nin hasreti bir taraftan da çektiği hastalık Hasan'ı iyice bitkin düşürmüştür. Ocağa beraber başladıkları dayısının oğlu Süleyman da yakın bir zaman önce geçirdiği bir maden kazasında hayatını kaybedince Hasan'ın morali iyice bozulmuştur. Zaten, ocağın en kötü vardiyası olan üçüncü vardiyadadır. Geçirdiği sıtma nöbetlerinden ve çalışkanlığından ötürü ocağın işçi başı Mırtazafendi onu kollar, rahatsızlandığı günler Hasan'a ocağın kapısında gelip geçen işçilere ve kömür taşıma araçlarına kapıyı açma görevi vererek kendi çapında kayırır. Yine böyle bir kapı nöbeti sırasında uzandığı yerde hülyalara dalan Hasan baş puvantörün geldiğini fark edemeyerek ona yakalanır. Başpuvantör tekmeyle açtığı kapının ardında Hasan'ı uzanırken görünce çok kızar ve bir tokat atarak onu yere yuvarlar. Yere düşen Hasan hışımla giden puvantörün peşinden yetişip durumu düzeltmek, onu uyumadığına ikna etmek için çırpınırken elindeki lambasını suya düşürür, karanlıkta diz kapağını da raylara çarparak yaralanır. Sızı içinde olduğu yerde kalan Hasan, biraz sonra ocağın içinden gelen loko-traktörün önünü alamaz ve yaralı bacağıyla loko-traktör ve kapı arasında kalarak feci şekilde can verir.

2.1.5. 2. Ve.. Karısı –II-

Hasan'ın ölüm haberini alan karısı Emine, kardeşi Topal Hüseyin ve kayın peyderi Kamil Dayı apar topar Zonguldak'taki Hasan'ın çalıştığı ocağa gelirler. Hasan'ın kalan eşyalarını teslim eden genç memur onlara şirketin ölenin yakınlarına tazminat verdiklerini söyler ve onları merkez yazıhanesine yönlendirir. Bunun üzerine aynı gün, Kamil Dayı, Emine, Hüseyin ve Hasan'ın annesi Gülsüm Ebe birlik olup Hasan'ın çalıştığı yabancı sermayeli şirketten tazminat almak üzere merkez yazıhanesine gelirler. İçlerinde en görmüş geçirmiş olanı Kamil Dayı, personel şefine durumu utana sıkıla kendi üslubunca anlatır. Bu duruma pek bir bozulan şirket yetkilisi onları, on beş gün sonra gelmelerini söyleyerek başından savar. On beş gün sonra

yine aynı heyet şirkete gelirler. Personel müdürü, onlara yapılan incelemeler sonucu kabahatin ölen Hasan'da olduğunu, bu sebeple onlara herhangi bir tazminat verilemeyeceğini fakat yine de şirketin, “lütfen”, ölenin birinci derece yakınlarına yardım-aslında sus payı- kabilinden bir miktar para vereceklerini, tepeden ve buyurgan bir tonla haber verir. Verilen parayı az bulan Kamil Dayı'nın avukata gitme blöfüyle te-dirgin olan yetkili, sözde şirketin teknik direktörüyle konuşup onu razı etmişçesine, verilen miktarı biraz daha artırır. Verilen parayı canlarına minnet bilen heyet, köyün yolunu tutar. Herkes olup bitenleri kanıksamıştır. Dul kalan Emine, çok geçmeden kayını Hüseyin'le evlendirilir. Hüseyin'den de çocuğu olmayan Emine hakkında, kendisinde gözü olan ağa oğlu Niyazi tarafından köyde asılsız dedikodular çıkarılır. Bunun üzerine Emine, karşı koymasına rağmen biraz da garibanlığından dolayı köyün erkekleri tarafından sürekli gizli gizli rahatsız edilmeye başlar. Bu arada Kamil Dayı yeni bir ev yaptırmak için Devrek'ten iki usta getirmiştir. Onlar da Niyazi'nin yaydığı dedikodulardan etkilenerek ve de cesaret alarak Emine'ye göz koyarlar ve nihayet oduna gittiği bir gün Emine'ye pusu kurarlar. Emine teslim olmaz ve canhıraş karşı koyar. Aralarında başlayan boğuşma sırasında iyice sinirlenen adamlar Emine'nin başına odunla vurarak onu öldürürler. Ertesi günü ceset bulunur, suçlular da jandarma tarafından yakalanır. Emine'nin cesedi otopsi için Zonguldak'a direk götüren kamyonların birine, jandarmanın araya girmesiyle rica minnet, yüklenir. Yakınları da aynı kamyonun kasasında olmak üzere Zonguldak'a getirilen ceset, iki hamal tarafından memleket hastanesine taşınır

2.2. Hikâyelerdeki sosyal ve kültürel hayat yansımaları

1937-1945 tarihleri arasında kaleme alınan bu hikâyelerde temel olarak göze çarpan ilk husus -yukarıda da değinildiği üzere- yazar Mehmet Seyda'nın gözlemci-gerçekçi bir tutumla, söz konusu dönemde yaşadığı yer olan Zonguldak ve çevresinin tarihsel, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gerçekliği içinde resmedilmiş olmasıdır. Tarihsel olarak 2. Dünya Savaşı'nın hazırladığı koşullar içinde bulunan Türkiye gerçeğinin daraltılmış bir coğrafya olan Zonguldak özelindeki yansımaları olarak da okunabilecek olan hikâyelerdeki sosyal ve kültürel hayat görünümlerini aşağıdaki başlıklar altında tespit etmek mümkündür.

2.2.1. Zonguldak ve yöresindeki sosyal hayat

Adıyla müsemma olarak hikâyelerdeki temel mekân olan Zonguldak ve yöresi, sadece hikâyelerdeki olayların geçtiği yer olmanın ötesinde, adeta, figüratif bir canlılıkla olayların merkezinde yer almaktadır. Bu yönüyle hikâyeler, vilayet merkezi, kasabaları, köyleri ve bucaklarıyla Zonguldak'ın tarihsel bir panoraması hüviyetindedir. Söz konusu hikâyelerin olay örgülerinin çatısını ise -ilginç bir şekilde- çoğunlukla adli vakaların oluşturduğu görülmektedir. Bu seçimde yazarın toplumcu/gözlemci gerçekçiliğinin payı olsa gerektir.

Örneğin, “Tanık” adlı ikinci öykü, hepsi de karakolda biten üç adli olaydan oluşturulmuştur. Yukarıda da değinildiği üzere bunlardan ilki yabancı bir maden mühendisinin eşine karşı gerçekleştirilen toplu tecavüz vakası; ikincisi, bir iş adamıyla çingeneler arasında geçen bir kavga; sonuncusu da yine komşusunun geliniyle zina ederken yakalanan bir adamın zina olayıdır (Seyda, 1962: 14-20).

Emin Korkmazgil adlı öyküdeyse bu türden iki adli olaya yer verilir. Bunlardan Emin Bey’in büyük kızı Nuriye’nin başına gelen tecavüz olayı hikâyenin ana vakası durumundadır. Nuriye, babasının eve çağırdığı misafir tarafından iğfal edilir ve bir daha ondan haber alınmaz. Aynı hikâyenin başında, Çaycuma’nın adeta ayaklı gazetesini konumundaki Kahveci İsmayıl’ın ağzından bir “bıçaklama”yla bir “kız kaçırma” ve “tecavüz” vakasına daha yer verilmektedir:

Mehmet Efendi’nin, şo hani Zonguldak’taki gümrük memurunun damadı vardı ya, Osman, bıçakladılar öte gün. Vuran da kim? Sümüğünü atmazsın üstüne, Sepetçi Kazım. O, Fırıncı Mustafa’nın büyük kızını bilin mi, Hacer’i? Konak gibim kız. Kaçırıldılar geçende. Evlenmek değil ha zorları, eğlenmekmiş dayı. Üç gün üç gece dağda. Ne demek? Bartın’a yakın bir yerde ele geçmiş tümü. Kızı sormayacaksın. Şinci dövünüp duruyormuş Mustafa. Çıksınlar vuracam tek tek diyormuş (Seyda,1962: 24).

“Dur Ben Bunu Yazayım Da..” adlı öykü ise tipik bir hantal bürokrasi parodisidir. Bürokratik bir yanlışlıkla⁹ tutuklanan anlatıcı-kahramanın devrin ulaşım şartlarına göre üç gün boyunca yaya olarak jandarma nezaretinde geçirdiği yolculuk anlatılır (Seyda, 1962: 40-57).

Devrekli Hasan’ın hazin ölümü ve sonrasında yakınlarının yaşadıkları hak arama mücadelesinden sonra hikâyenin devamı niteliğindeki Ve Karısı.. adlı öykü de yine bir tecavüz ve ardından öldürme vakası üzerine kuruludur (Seyda, 1962: 70-86).

Mehmet Seyda, hayatının bir dönemini geçirdiği Zonguldak’ın o dönemki sosyal yapısını da neredeyse fotoğraf gerçekliği halinde tasvir etmiştir. Söz konusu sosyal hayat tasvirlerinde, yukarıdaki adli vakaların yanı sıra dönemin Zonguldak’ı ve yöresinin sosyal ve ekonomik hayatına dair de önemli veriler bulunmaktadır. Dikkatli bakıldığında, söz konusu pasajların, aynı zamanda, Cumhuriyet Türkiye’sinin ve Zonguldak’ının geçirdiği tarihsel dönüşüme de ışık tuttuğu fark edilecektir. Tiyatrolar, tüketim ve eğlence kültüründeki değişimler, Cumhuriyet baloları, açılan yeni kurumlar (halkevleri / halk odası, belediye, gümrük, acenteler...) vb. gibi unsurlar bu dönüşümün hissedildiği ipuçları olarak dikkati çekmektedir.

9 Bu yanlışlığın öyküde çok müphem bırakılan arka planı, Yanartaş’ta aydınlığa kavuşmaktadır. Şöyle ki Yanartaş’ın başkahramanı Osman, asker kaçağıdır ve saklanmak için kendisine sahte bir kimlik düzenlemiştir. Fakat Osman’ı arayan güvenlik birimleri Osman’ı şahsen tanımaktadırlar ve sürekli takiptedirler. Öyküde sebepsizmiş gibi görülen tutuklama işinin aslı buna dayanmaktadır.

Bu bağlamda, örneğin, Çaycuma'daki bir ihtiyat askerinin macerasını konu alan kitabın ilk öyküsü “Pazarlık” geniş bir mekân tasviriyle başlatılır ve bu satırlarda kasabanın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı olanca canlılığıyla yansıtılır:

Çaycuma pazarı her hafta kalabalık olur ya, o gün her zamankinden kalabalık gibi. Diz boyu çamurlu sokaklar; koltuğunda hindi, tavuk, kaz taşıyan köylü kadınlarla, boynuzlarından iplere bağlı inekler, öküzlerle ellerini artlarında kenetleyip, ne yapacağını şaşırılmış görünen köylülerle, birer sepetle dolaşan emir erleriyle tıkanmıştı. (...) Çarşı Meydanı'ndaki büyük çınarın altında toplananlar, beşer kuruşa fırladık çevirip kumar oynamakta. (...) Ötedeysel içi karanlık bir dükkânın parmaklıklı pencerelerine Türkiye haritaları, İnönü'nün, Mareşal'in Yavuz Zırlıslı'nın resimleri asılmıştı. (1942 kışı). Bunların dibinde, yere serili kara bir çuval parçasının üstünde; hediyesi yirmi beş kuruşa Kur'anı Kerimler, Hakikiy Sevda Mektupları, Hüccetülislam, İlaveli Yasini Şerif, Hazreti Hamza ve Amribnu Abdu Cengi, Şahmaranlar. Duguları kıldan ince kılıçtan keskin baylarla bayanları ayılıp bayılan İbrahim Özgür'ün boy fotoğrafını taşıyan “En Son Halk Şarkıları”.. uydur kaydır, kimine pazarlıkla kimine üstündeki fiyata, kapışanın elinde kalıyor. (...) çarşının en kalantor esnafı manifaturacılar; yağlık ve yemeni, üstü minyatür çiçekli basma alıcısı köylü kadınlarla dolup taşmakta. Daha ileride Çay'a gitmeden Alay Kileri'nin kapısı önünde lahanaların çiğ beyazlığı heybetle yükseliyor ve başındaki nöbetçi silah omuzda ağır adımlarla gidip geliyordu. Otuz dört kuruşa “karne usulü ekmeğin satışı”nı öğleden önce bitiren fırıncı bile, erlerin parasını sömüren o koca kumarbaz bile, paçaları sıvayıp incik boncukla doldurmuştu geniş tezgâhını. Aynalar, açılır kapanır makaslar, nazar boncukları, sarı sarı ışıldayan yemeni pulları, Rusma Bodo tuvalet pudraları, sakızlar, kavallar, ince makara tireleri. Sanırsın pazaryerinde her şey üst üstedir, karman çorman. Oysa değil. Üçüncü dördüncü gelişinde bilirsin nerede ne olduğunu; hayvan pazarı nerede, yumurta pazarı nerede. Ola ki avrat pazarı bile var ama.... (Seyda, 1962: 5-7).

İkinci hikâye olan “Tanık”, Zonguldak merkezdeki çingene mahallesi olan Hoş-tepe mahallinde cereyan eden ve sonu karakolda biten bir kavganın öyküsüdür.

Emin Korkmazgil adlı öykünün başında da aynı şekilde Zonguldak ve Çaycuma'yı anlatan geniş sosyal hayat görüntüleri yer almaktadır:

(...) Tüyü bitmediği, aksakallısı, yatsı namazına yakın, özelliklerle namazdan sonra peyledikleri kahvelere doluşurlar. Gençler çoğun “Halkodası”nın karşısındakine gider, yaşlılar ayrı. Lüküs lambasında gaz tükenene dek aznif, domino, tavla oynarlar. Gürültü patırtı.

(...) Böyledir işte; gençler kendi aralarında nasıl açığız ve kabadayı geçiniyorsa, yaşlılar da “siyasi” geçinir; günün olayları izlenir, tartışılır, konuşulur. Zonguldak’a bir tiyatro kumpanyası gelecek de Çaycuma’lı delikanlı ona gitmeyecek, olmaz. Oyuncu kızlardan birini tavlamayacak, alıp yakın köye getirmeyecek, elden ele geçirip günlerce kapatmayacaklar; olmaz. Hovardalıktan yana en yakınlarına, babalarına, dayılarına, emmilerine çekmişlerdir. Bucaktaki o “Firengi Savaş İstasyonu” boşuna mı sanki? Azıcık sağına soluna bakan, köylere doğru yayılan kişi, epey burnu düşük adam bulur. **Bir zamanlar Zonguldak’ta, İskele başının oralarda balozlar açmış Fransızlarla İtalyanlar, toprağın altında duran madenleri işlettikleri gibi bu biçim genelevleri de işletmişler.** Onlardan kalma. Nedir, balozların yerinde yellere eser şimdi. Yok, esmez; boydan boya yeni yapılarla dolmuş, örülmüştür oraları. Apartmanlar, Belediye, Gümrük, Postane, Acenteler ve Halkevi.

Çaycuma’daki durum bambaşka. Yağmurdan sonra sokaklar kara, yapışkan bir çamurla örtülüdür. Vıcık vıcık. Taban çivileri güçsüzse ökçeyi çekip alan bir çamur. Birkaç taş yapının gerisi tahta evlerdir hep. Kararmış, iç darlığı veren bakımsızlıklarıyla boy gösterir. Ama ilkyaz gelmesin; Bursa’nın ünlü yeşilliği kaç para eder. Çaycuma boydan boya yeşildir artık.. (Seyda,1962: 25-26).

Emin Korkmazgil adlı öyküde de sosyo-ekonomik hayata ilişkin şu detaylar göze çarpmaktadır:

Emin Bey, altı samanlık olan üstü tek odalı ve Alay Karargâhı’nın tam karşısında olan bir evde üç kızı ve karısıyla kıt kanaat yaşar. Bir sepet yumurta, bir bakraç yoğurt, bir şişe içki karşılığında dilekçeler yazarak geçimini sürdürür. Eşi Naciye ise parçası beş kuruştan asker çamaşırını yıkayarak evin geçimine katkıda bulunur. Naciye, küçük kızların saçlarını bittin kurtaramaz. Bayan Naciye, onları daha hamileyken buğuya oturarak, ağır kaldırarak, avuç dolusu kinin¹⁰ yutarak düşürmeye çalışmış fakat başaramamıştır. Tecavüz olayından sonra Nuriye’nin kaçtığına veya Çaydamar’daki randevu evlerinden birine düştüğüne ilişkin dedikodular duyulur (Seyda,1962: 26-38).

Öte yandan “Dur Ben Bunu Yazayım Da..”nın anlatıcı kahramanı o zamanlar Bolu’ya bağlı olan Düzce’deki Şehir Kulübü’ne üyedir. Sözde, yanlışlıkla tutuklanınca jandarma tarafından yaya olarak ilkin Bolu’ya oradan da Darıyeri, Çaydut, Reşadiye, Mengen ve Gerede üstünden Devrek’e götürülür.

“Üçüncü Vardiyadan Devrekli Hasan” adlı öyküde de yine çeşitli toplum kesimlerinin yaşayışlarını içeren kesitlerle zamanın Zonguldak’ının kömür madeni merkezli demografik yapısını yansıtan ifadeler bulunmaktadır:

10 “kinin”, o dönemde yaygın olan sıtma ile savaşta kullanılan bir ilaçtır.

Rize, Sürmene, Vakfıkebir, Hopa'dan uzak uzak illerle ilçelerden gelip “Kömür Havzası”nda iş tutanlar daha bir becerikliydiler bu konuda. Kıvırcıklara benzemezler.- Laz uşağı Zonguldak köylüsünü hor görür nedense. Ona “kıvırcık” der durur.- Bakarsın kahvecinin çırağı Halil, bakarsın başı boş otlıyan bir “Nallı Fadime”, bakarsın suratında tüy tüs olmiyan ocağa yeni düşmüş genç bir çocuk.. Pazarlıkla, çalılıların dibinde, kuytu köşede yatıştırmış onları. Meşe toplamaya gelen çingene karıları ayrı. Kimi gece üçü dördü: barakalara kaçamak dalıp fal bakar, oynar, yatakları dolaşırlar.

Ay başlarındaki durum daha başka, daha şenlik. Uzun bordro şeritleri üstünde bir yığın kesinti yazılı gündeliklerini “Merkez Bürosu”ndan gelen muhasipler ödedi mi, beşer altışar, “Acılık”taki meyhaneler ağzına dolup taşar. Kafalar tütsülenir güzelce, dumanlanır. Oradan yalpalayarak çıkılır.

-Nereye, haçan nereye?

-Çaydamar'a!

Taş basamakların dibinde donsuz bacaklarını ustaca sına açıp gösteren orospuların kapısı önünde toplaşılır (Seyda, 1962:63-64).

Ve Karısı.. adlı son öykünün girişinde de yine Becuma'ya ilişkin sosyal hayat tasvirleri dikkat çekicidir:

Şosenin üzerinde, 30. kilometredeki çukur içinde gömülü bucağa resmi yazışma “Beycuma” der, yerlisiyle köylüler “Çukurcuma”. Sıt-malık, havası ağır, hele sabahları yivş yiviştir. Esinti yalnız tepelerde. Öyle ki kışın azıtan yel, yukarılarda ağaçları ta kökünden sökecek olur, fundalar korkuyla ürperir. Bucakta yaprak kımıldamaz.

Şosenin sağına soluna ufak köyler serpilmiştir ayrıca; en kabası on beş evlik. Direk kamyonlarıyla otobüsler geçerken, uzaktan uzağa havlayan köpekler duyurur oralarda insanların barındığını. (...) İlin çarşamba ve cumartesi kurulan Pazar yerine birkaç tavuk, mevsimine göre; odun, meyva, torba yoğurdu, yumurta taşıyan köylüler daha alacakaranlıkta boşanırlar yola. Beycuma'dan öncesi Zonguldak'a, ötesi Devrek'e (Seyda, 1962:70).

2.2.2. Madencilik

Hikâyelerde göze çarpan bir başka toplumsal gerçek de doğal olarak kömür madenciliğidir. Hikâyelerde dönemin maden ocaklarının ve maden işçilerinin durumlarına ilişkin çarpıcı kesitler bulunmaktadır.

Mesela “Tanık” adlı öyküde Dormiester adlı yabancı bir maden mühendisi, çok sayıda Lazı işten çıkarınca, bu işçilerden on beş kadarı, mühendisin karısını, dostuyla

buluşmak üzere gittiği dağ başında yakalayıp tecavüz etmişlerdir (Seyda,1999: 20).

“Üçüncü Vardiya’dan Devrekli Hasan” ve “Ve karısı” adlı öyküler, maden işçilerinin yaşadıklarına en geniş yerin verildiği öykülerdir. Söz konusu öykülerde, işçilerin içinde buldukları zor şartların yanı sıra aynı zamanda, tarihsel olarak, maden ocaklarının yabancı sermayeli özel şirketlerden yavaş yavaş Etibank yoluyla devlet eline geçişinin de izlerini görmek mümkündür:

Örneğin Hasan’ın çalıştığı üçüncü vardiyanın genişçe tanıtıldığı satırlarda, işsizlikten ve ağa sömürsünden ötürü madende çalışmak zorunda kalan işçilerin zorlu çalışma şartları ile onları sömüren yabancı sermayenin ve mükellefiyet uygulamasının inceden inceye eleştirildiği de sezilmektedir:

(...) Vakitsiz yağmurlar ürünü çürütüp, Çağlar’ın hem bakkalı hem muhtarı Yandımların Mehmet Ağa’ya borçlanmasaydı gelir miydi ocağa?

Gelgelelim yağmurlar. Çürüttü ekini. Borca battı millet. Memedağ demişler. Bir verir iki verir. Sonra keser ister. Tarlana göz diker. Vermedin mi dayanır kapıya. Üstelik sana da vermemiş, tüm köye vermiş. Böyleydi durum ya Şirketlerin sık sık köylere saldıdığı “amele sevk çavuşu”ndan biri Çağlar’a da uğradığında sıkıştıktı.

O gece “Heyet Odası”nda konuşuldu. Muhtar ne dese yaşlılar baş sallıyorlardı. Muhtar:

-Çavuşum.. dedi. Haller bi gayet kötü. Tümü gidecek bunların. Gidecek emme çoğu ocağa yaramaz bizim koyün. Hüda kınamasın sözüümü, kel, kör, topal dolu. Zabahtan gayfenin önünde toplarız. Sen de bah biyo!

Duyan gelmişti kahveye. Sevk Çavuşu madenlerde çalışma heveslileri dizdi sıraya, asker biçimi. “Sen şu yana, sen sen şu yana!” deyip ayırdı çürüklerle sağlamları. Birazı gücendi birazı homurdandı, birazının söndü hevesi. “Olu muymuş?” dediler.” “Bana kalsa..” dedi çavuş, “ben hepinizi götürürüm. Lakin mehendis istemez..” Cayanlara döndü: “Ben giderim. **Ardımdan cenderme gelir, alır! Dedi. “Şimcik gelen zararlı çıkmaz.”** (Seyda, 1962: 64-65).

“Karanlık ortasında, masalların peri düğünlerini andırırdı ışıklar. Uzaktan bak kan kırmızısı yakına gel altın sarısı. Bir, onların ellerindeydi; bir, kıyılarında abdest bozup sabahları da yüzlerini yıkadıkları küçük, yağlı derenin birikintisi içinde. -deredeki daha güzeldi.-

Bacalara taze hava gönderen “kompresör”ün hızlı sıkı solukları, ilerde; eleklere dökülen kömürlerin takırtısıyla eleklerin çatır çatır işleyişi, kömür getirip maden direği götüren loko-traktörlerin ortalığı

mazot dumanlarına boğarak vızır vızır geçişleri.. dağıtıveriyordu uyku sersemliğini. Açıyordu.

Üçüncü vardiya işçileriydi bunlar. Lambahane önünde toplanmış. Keseneci Mirtazafendi'yi beklerken ayak değiştiriyorlardı. Gelecek, sayacak, “Yürüyün koçum” diyecek. Kapalı, somurtuk bir kış gecesinin altında ürperip sokulmuşlardı birbirlerine. Kir, apış arası, koltuk altı teri, kömür tozu karışımı pis bir koku yayılmıştı havaya. Çok üşüyorlardı. Sırtlarında, omuz başları, dirsekleri yırtık, rengi atmış birer gömlek. Başlarında; biçimini yitirmiş yağlı birer kasket, ya da enseden düğümlü birer mendil. Şalvar potur pantolon karışımı -beli enlice birer kuşakla sarılı- bir şeyse bacaklarında. Çoğunda o da yok. Ayak bileklerine varan kapkara donlarla fırlamış gelmişler. (Çarığı, papucu ocakta mı eskitecen?) Çıplak ayakları ocağın sızıntı sularıyla şişik, mor, çatlak.

Tiryakilerin kuşakları arasında kaçak çakmak taşı. Fital, kav, birkaç köylü çigarası. Şirket yasağı vızıltı. Kalınca bir “bağ” çavuşa sipper edilecek. İki nefesçik tütün içilecek, dalga geçilecektir nasılsa. İşin keyfi bu! (...) Üçüncü vardiya en kötü vardiya. Gece yarısı gir ocağa, sabaha karşı çık.”

(...) Aybaşlarındaki durum daha başka, daha şenlik. Uzun bordro şeritleri üstünde bir yığın kesinti yazılı gündeliklerini “Merkez Bürosu”ndan gelen muhasipler ödedi mi, beşer altışar, “Acılık”taki meyhaneler ağzına dolup taşar (Seyda, 1962: 59-63).

Hasan'ın yakınları, tazminat almak için şirketin merkez müdürlüğüne gittiklerinde orada üç görevli aralarında madenlerin geleceğine ilişkin konuşmaktadırlar:

“*Demin muhasebecinin yanındaydım Nizamettin Bey. Oradan Muhaberata uğradım. Bir haber işittim, kimse duymasın, aramızda.. Bizim şirket sizlere ömür, gidiyor. Etibank satın alacakmış, ocakları bundan sonra devlet işletecekmiş.*” (Seyda, 1962: 74).

Az sonra Kamil Dayı ile şirket yetkilisi arasında geçen konuşmada da özel şirketlerin işçiyi umursamaz, sömürücü tavırlarıyla maden ocaklarının devlet kontrolüne geçeceğine dair ipuçları bulunmaktadır:

(...) –Ha.. şu! dedi Yaşar Bey. Hemen gelecek ne vardı? Diye çıktı Kamil Dayı'ya. İnsanın iki ayağını bir papuca sokarsınız. Boyacı küpü değil ki bu! Dur, bakalım, daha hukuk müşavirimizin mütalaası alınacak, bekle. Size verilecek parayı ancak ondan sonra tespit edebiliriz. Hem, kaza sebebi de doğrudan doğruya damadının dikkatsizliği. Böyle odun herifler yüzünden şirket boyuna zarara giriyor. İşin yoksa tazminat öde. Bakalım Etibank ne yapacak gelince? Yabancı sermayeli şirketiz diye ses çıkartamıyoruz. Neyse... On beş gün sonra gelin!.

(...) Ölüm Ramazan oğlu Hasan'ın kendi ihmal ve dikkatsizliğinden hasil olduğu cihetle, mevzuatımız, bu gibi ahvalde murisin yakınlarına tazminat itasına müsait değildir.- Ancak sizin de vaziyetinizi göz önünde tutan şirketimiz, başka bir talep ve iddiada bulunmayacağımıza dair..-öhhö, öhhö.- “Şu ibranameyi imzalamanız şartıyla, size bir yardımda bulunmayı kabul ediyor. Sana otuz lira, gelinine de altmış lira veriyoruz. Şu kağıdın altını imzalayın bakalım!

-Az değal mi beyefendi? Bize dimişlerdi ki..

(...)

-Daha konuşuyor musun? Diye gürlledi. Hiç vermeseydik ne yapacaktınız? Çıldırılmak işten değil. Hepiniz nankör adamlarsınız, nankör! Şirket olmasa hepiniz aklıktan ölürsünüz be.. Buraya oluk oluk para akıtıldı. Gene de sizlere yaranamadık. Giderayak başımızın derde girmesini istemiyoruz, yoksa para yerine hava alırdınız. Bana kalsa size on para vermem! (Seyda,1962: 78-79).

Kamil Dayı'nın verilen parayı az bulması üzerine köpüren yetkili, sözde gidip teknik direktörle konuşmuş gibi yaparak parayı lütfedercesine biraz artırmıştır:

“(...) –Kaza sırasında lambası yanında yokmuş.. dedi. Lambası. Lambası yanında olmayınca her şey olur ocaкта. Şimdi anladınız mı? Yaptığı açıklama tüm pürüzleri silmişçesine rahatladı. Gevrek gevrek güldü- Şansınızdan, Teknik Direktörümüzün eşref saatine rastladınız. Karısı-na yetmiş beş, anasına elli lira vermiye razı oldu.” (Seyda,1962: 80).

2.2.3. Tarihsel dönem

Zonguldak Hikâyeleri'nde bunların dışında tarihsel dönemi yansıtan farklı siyasi ve toplumsal uygulamaların izlerini görmek de mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri¹¹, ulaşım ve haberleşme, radyolar, Cumhuriyet baloları, bando takımları, ihtiyat askerliği, şehirleşme, şehir külüpleri, karneli ekmek satışı, ikinci mükellefiyet¹², yeni hizmet binaları (apartmanlar, belediye, gümrük, postane, acenteler, halkevi vb.), gibi dönemin ülke gerçeklerinin hikâyelerin olay örgüleri içine çeşitli derecelerde yerleştirildiği görülmektedir. Ayrıca, hikâyelerdeki olayların mekânı olarak Zonguldak kasaba ve köylerinin adlarının gerçek adlarıyla verilmiş olmasının da yazarın gözlemci-gerçekçi tutumunun bir gereği olduğunu kaydetmek gerekir.

11 Hikâyelerdeki 2. Dünya Savaşı'na ilişkin ayrıntılar, yazarın Yanartaş romanında daha genişletilmiş hâlde ve belgesel bir kolaj tekniğiyle mebzul miktarda bulunmaktadır. Öyle ki savaşın başlaması ve savaşa ilişkin iç ve dış bütün gelişmeler ve yapılan yorumlar, neredeyse günü gününe ya bir radyo ya da bir gazete haberi olarak roman sayfalarına tarihleriyle birlikte serpiştirilmiştir. Ayrıca, mükellefiyet kanunu ve kömür işletmelerinin devletleştirilmesi gibi diğer bazı konulara da söz konusu romanda yine belgesel üslubuyla genişçe yer verilmiştir.

12 Söz konusu 2. Mükellefiyet dönemi ve Zonguldak'taki uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için Ahmet Makal'ın makalesine bakılabilir: “Zonguldak ve Türkiye toplumsal Tarihinin Acı Bir Dene-yimi Olarak ‘İs Mükellefiyeti’” Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali. ZOKEV. Nisan 2006. s.69-93.

Bunlardan aşağıdaki pasaj, dönemin savaş koşullarının Zonguldak'taki yankılarının açıkça görüldüğü bir örnek olarak gösterilebilir:

Yaşlılar radyolu kahve arar. Radyolarsa bataryalı çalıştığından ancak haber saatlerinde açılır. Dinlerken çıt çıkmaz. Sonra, Alman-Urus Savaşı üstüne yorumlarda bulunur, buğday, “tanzim satışları”nın dedikodusunu yaparlar.

Irmağın sonundaki ovaya “mecburi” iniş yapan, şimdiiyse terkerleklerinde lastik kalmamış Rus uçağından da, Zonguldak limanına sığınan, o yolda makinalı tüfek ateşine tutulmuş iki yelkenli motordan da belli ki Almanlar kötü kısıtıyor. Kafkaslar'a bir sarktılar, Batum'u matumu bir bir ele geçirdiler mi bitti (Seyda, 1962: 24-25).

Öte yandan, dönemin değişim ruhunu yansıtmaya bakımından çok çarpıcı bir örnek olan Cumhuriyet balolarının ironik bir dille anlatıldığı şu satırlar da yine yazarın gözlemci-gerçekçi tarafını işaret etmesi bakımından kayda değer görünmektedir:

(..) Dükkanların önündeki tahta kutulardan dinlediği “acas haberleri”, gördüğü engin mavi deniz, yelkenliler, vapurlar, tomofiller, tek cadde üstünde selmiş gibi akan insan kalabalığı.. Kafasına zorla sığıp kendilerini kabul ettirmekteydiler. Daha geçenlerde, Sülüman sağken, şehre inmişler, “Şenlik var!” diyerek orda kalmışlardı. Hükümet konağının ardındaki bahçede, renkli renkli fanusların altında, köy davuluna benzer bir davul, türlü acayip sesler çıkartan zurnalar çanlarla “efendi efendi kimselerin kolsuz urubalar kiyinmiş garıları” bellerinden sıkıca kavrayıp oynattıklarını.. sabaha değin gözlerini kırpmadan, ahacık bu bakan gözleriyle görmüşlerdi.

-Bu cümbüş ne ki Sülüman? Dediğinde, Sülüman çok bilgiç bir tavırla:

-Bağlo! Diye yanıtlamıştı.

-Bağlo mu didin, ne biliyon?

-Bilmez miyin! Ben Çatalca'da askerken bizim tümen gazinosunda oldu birkaç kereler.

-O zaman da garılar cııldak mıydı?

-Bu denli değal.

-Bööle gucahlaşırılar mıydı ki?

-Gucahlaşırıldardı he.

-Sonra n'olur?

-N'olsun? Demişti Sülüman. Sarılır sarılır bırakırlar birbirlerini (Seyda, 1962: 66).

Sonuç

Görüldüğü üzere, sosyal gerçekçi bir dikkatin ortaya koyduğu edebi bir ürün olan “Zonguldak Hikâyeleri”, estetik kaygılar yerine daha çok belgesel kaygılar gözetilerek kaleme alınmış hikâyelerden müteşekkildir. Söz konusu hikâyelerdeki bu doğal akış, ilk bakışta yazarın, öyküleri kurgularken neredeyse hiç zorlanmadığı, sadece, şahit oldukları ya da duyduklarını derleyip toparlayarak tahkiye türünün imkânlarıyla kayda geçirdiği izlenimini uyandırmaktadır. Yaşamı boyunca, sanatçı duyarlılığıyla, sahip olduğu sosyalist ideolojinin kendisine vaz ettiği aydın sorumluluğunu hep bir arada götüren Mehmet Seyda, 2. Dünya Savaşı dönemi gibi zor bir tarihsel kesitte, Zonguldak özelinde anlattığı hikâyeleri üzerinden aslında bir yönüyle de Türkiye'nin dönüşüm sancılarını kayda geçirmek istemiştir. Her ne kadar Zonguldak, kömür madeni dolayısıyla özel bir tarihsel gelişime sahip olsa da nihayetinde bir Türkiye gerçeğidir. Nitekim, “Tarihsel dönem” başlığı altında işaret edilen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşüm, kendi dönemi içinde, emareleri itibariyle aşağı yukarı yurdun tamamına şamil olan genel bir tablodur.

Edebiyatın, özellikle de anlatı edebiyatının en temelde yaşanan hayattan beslendiği gerçeği göz önünde bulundurulursa, sonuç olarak denilebilir ki Mehmet Seyda, bir sanatkâr olarak yaşadığı ve gözlemlediği Zonguldak'a dair gerçek hayat kesitlerini, yine sahip olduğu ideolojik bakış açısının gerektirdiği bir sorumluluk duygusuyla gerçeğe en yakın haliyle hikâyelerinde yansıtmış ve özellikle Yanartaş adlı romanıyla birlikte düşünüldüğünde Zonguldak tarihine dair önemli kayıtlar düşmüştür. Bu yönüyle, Mehmet Seyda'nın Zonguldak Hikâyeleri'nin, Zonguldak'ın çağdaş Türk edebiyatı içindeki en açık, öncü ve de önde gelen yansımalarından biri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

- Işık, İ., (2004), *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- İslam, A.,(1996), *Hikâyemiz, İnsanımız, Kültürümüz-I*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Lekesiz, Ö., (1999). *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, C.3, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Makal, A., (2006), “Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti”, *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bianeli*, ZOKEV, Zonguldak.
- Mutluay, R., (1973), *100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı 1908-1972*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Naci, F., (2012), *Yüz Yılın Yüz Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Necatigil, B., (2005), *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Önertoy, O., (1984), *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Seyda, M., (1962), *Zonguldak Hikâyeleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Seyda, M., (1970), *Yanartaş*, Ararat Yayınevi, İstanbul. (2 Cilt).
- Tümer, C. Ş., (2000), *Mehmet Seyda (Çeliker) Hayatı ve Eserleri Üzerine Monografik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

